

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 13 Sayı: 70 Nisan 2020 & Volume: 13 Issue: 70 April 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2020.4087>

KİLİS İLİNİN EKOTURİZM POTANSİYELİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE PLANLAMAYA YÖNELİK ÖNERİLER

AN ASSESSMENT OF KILIS' ECOTOURISM POTENTIALS AND SUGGESTIONS FOR PLANNING

Selahattin ÇELİK*

Öz

Gelişme, refah ve zenginliğin en önemli anahtarlarından biri olarak bilinen turizm en basit anlamı ile herhangi bir kar elde etme amacı olmadan, devamlı yerleşme gerektirmeyen dinlenmek ve tatil yapmak amacı ile seyahate çıkma etkinliğidir. Bacasız sanayi şeklinde de tanımlanan turizm, günümüzde en çok gelişen ve ekonomiye katkısı en fazla olan sektörler arasında yer almaktadır.

Turizmin son dönemde gelişen kollarından biri olan Ekoturizm ya da bilenen söylemi ile Doğa Turizmi, özellikle gelişmiş ülkelerde ilgi çekmeye başlamıştır. Doğa turizminde asıl olan, doğal çevre ve ekolojiye saygı temelinde tarihi ve kültürel değerleri tanımak, kent yaşamının sebep olduğu stresten uzaklaşmak ve doğal ortamın bozulmamış alanlarında ziyaretçilerin dinlenmesidir.

Bu çalışmanın amacı, Suriye sınırında yer almasından dolayı, sınırlı olanaklara sahip Kilis İl'inin alternatif turizm etkinliklerinden birisi olan Ekoturizm açısından potansiyelini ortaya koymaktır. Çalışma, betimsel bir metodoloji kullanılarak ele alınmıştır. Çalışma alanının Ekoturizm potansiyelinin analizinde çeşitli ölçeklerde haritalardan, uydu verilerinden, fotoğraflardan ve arazi çalışmalarından faydalanılmıştır. Araştırmada Kilis ve yakın çevresinin CBS (Coğrafi Bilgi Sistemi) kullanılarak eğim haritası, sayısal yükselti modeli haritası, kabartma haritası oluşturulmuştur. Ayrıca çalışma alanının taşıdığı potansiyelin değerlendirilmesinde güçlü ve zayıf yönleri ortaya koymak amacıyla SWOT analizi uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: CBS, Doğa, Ekoturizm, Kilis, SWOT Analizi.

Abstract

Tourism, known as one of the important keys for development, wealth and prosperity, simply refers to an activity in which people travel for vocational and relaxation purposes, without any expectation to make a profit and does not require permanent settlements. Tourism, also known as smokeless industry, is among the most developing industries that contribute to economy in today's world.

Ecotourism, also widely known as 'nature tourism', has taken an increasing attention, as a developing branch of tourism, particularly in developed countries. The main point in Nature Tourism is to visit natural environments, historical and cultural places with respect to their nature and ecology, and to get away from stressful urban life and rest in places that have been preserved intact.

This study aims to evaluate the ecotourism potentials, as an alternative tourism activity, of Kilis province, which has limited resources due to being located at the Syrian border. The study employs a descriptive method. A variety of maps, satellite images and photographs have been used and fieldtrips have been carried out in order to analyse the ecotourism potentials. Multiple maps have been created by using GIS (Geographical Information System), includes slope index map, digital evaluation model map and relief map. In this research, a SWOT analysis has also been applied in order to demonstrate the weak and strong points in the evaluation of the potentials.

Keywords: GIS, Nature, Ecotourism, Kilis, SWOT Analysis.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Coğrafya Bölümü. selahattincelik@kilis.edu.tr

1. GİRİŞ

Coğrafya, turizme kaynak oluşturmakta ve bunun yanı sıra turistik faaliyetlerin alansal büyümesi ve tesirlerini de yönlendirmektedir (Özgüç, 1998; Emekli, 2006; İlhan vd., 2017). Türkiye bitki örtüsü, jeoloji, morfoloji ve iklimik bağlamda çeşitlilik içeren bir alanda bulunmaktadır. Ülkemizde her döneme ait çok çeşitli kayaçlar ve topraklar yer almaktadır. Bunun yanında Türkiye çok çeşitli ve zengin flora ve fauna topluluklarının bulunduğu bir coğrafyaya sahiptir. Ilıman enlemde bulunması, çeşitli iklim şekillerinin görülmesi, geçmişte görülen iklim farklılıkları, çevresinin denizlerle kaplı olması, iklim ve reliefin yakın aralıklarda bile büyük değişimler göstermesi bu zenginliğin önemli sebepleridir. Bundan dolayı Türkiye, flora ve fauna özellikleri bakımından yeryüzünün en dikkat çeken alanlarından biridir (Çelik, 2018: 10). Ülkemizde yer alan bitki türleri ve sayıları Avrupa'nın tümünde yer alan vejetasyon türü sayısına yakındır (Avcı, 2005: 28). Söz konusu nedenlerden dolayı ülkemizde doğa turizmi niteliklerine dayalı turistik faaliyetler önemli bir potansiyel teşkil etmektedir.

"Bacasız Sanayi" olarak belirtilen turistik faaliyetler, iktisadi olarak ülke ekonomilerine getirisi en yüksek ekonomik alanlar arasındadır. Turizm faaliyetlerine katılanların yaptıkları harcamalar, turizm pazarına gelir teşkil etmektedir. Turizm, iktisadi etkilerinin yanı sıra, tarihi ve doğal unsurların yaşatılmasını ve küresel ölçüde tanınmasını da sağlamaktadır. Aynı zamanda turizm, yörelerin tanıtılıp bilinmesini sağlamak ve ülkeler arasındaki işbirliği olanaklarının gelişmesine katkıda bulunmaktadır (Deniz, 2016; Çoban ve Aydınözü, 2016).

Bir turizm türü olarak son yıllarda dikkat çeken Ekoturizm, oldukça yeni bir kavramdır. Bakir doğada gerçekleştirilen turizm çeşitlerinin tamamı ekoturizm çerçevesinde değerlendirilebilir. 1992'de gerçekleştirilen Rio zirvesinde konu ile ilgili olarak önemli kriterler ortaya belirlenmiştir. Söz konusu kriterler, özellikle ekoturizme uyarlanarak, doğal çevrenin titizlikle korunması, yerli kültürlerle zarar vermeden müntesiplerinin onların ekoturizm etkinliklerinden faydalanmaları gerçekleştirilmelidir. Ekoturizm, Uluslararası doğayı ve kültürel kaynakları bilinçli olarak korumayı destekleyen, düşük ziyaretçi etkisi olan ve yerel halka fayda sağlayan, doğal alanlara çevresel açıdan sorumlu seyahat ve ziyaretler (Kurdoğlu, 2001, s: 4) olarak da tanımlanır. Bu kavram, 2002'de gerçekleşen Dünya Ekoturizm Zirvesi'nde ise; küresel doğal kaynakların sürdürülebilirliğini güvence altına alan, yerli halkların ekonomik kalkınmasını destekleyen, sosyal ve kültürel değerlerini koruyan bir yaklaşım olarak tarif edilmiştir (Kurdoğlu, 2001: 4).

Ekoturizm çerçevesinde, yapılan başlıca ekoturizm faaliyetleri şöylece belirtmek mümkündür:

Kuş gözlemciliği (ornitoloji), foto safari, yaban hayatı gözlemciliği, sportif olta balıkçılığı, sualtı dalışı, trekking, dağcılık, kayak, yamaç paraşütü, binicilik, atlı doğa yürüyüşü ile yayla, bisiklet, çiftlik, botanic, kamp-caravan, mağara, akarsu turizmi, (Erdoğan ve Dağcı, 2012).

Ekoturizm, kitle turizminin olumsuz etkilerini en aza indirme imkânı hazırladığı ve sürdürülebilir kaynak yönetiminde bir inceleme alanı olarak dikkat çektiği için alternatif turizm olarak da tanımlanabilir (Çelik, 2017: 5). Hemen tamamının birbirine yakın olan tanımlarından anlaşıldığı gibi, ekoturizmde doğal değerlerin titizlikle korunması, yerel halka ekonomik katkılar sağlaması ve sahip oldukları kültürlere saygı temel esaslar olarak kabul edilmektedir. Ekoturizmin temel ilkeleri şu şekilde belirtilmiştir:

1. İnsan ve doğa üzerinde asgari olumsuz etki oluşturacak etkinlikler.
2. Ortamın değerler düzenine gerekli duyarlılık ve bilinci geliştirme.
3. Korunan ve yönetilen alanları muhafazası, sürdürülebilirliği ve yönetimine katkı sağlama.
4. Gerçekleştirilecek turizm faaliyetlerinin yoğunluğu ve çeşidinin saptandığı karar verme zamanında ve sürekliliğinde yerli halkın etkinliğini sağlamak ve artırmak.
5. Yerli halka iktisadi, sosyal ve kültürel yararlar sağlamak.
6. Yerel halk için özel fırsatlar (istihdam gibi) sağlama (Wallace ve Pierce, 1996).

Türkiye, süratli ve hareketli bir değişim ve gelişim sürecinden geçerken, hızlı kalkınma ile çevrenin korunması arasındaki dengeyi sağlamakta güçlük çekmektedir (Çelik, 2018). Bu süreçte doğal ortam hızla bozulmaktadır. Günümüze kadar ulaşan doğal ve kültürel mirasa en az olumsuz etkisi olan ve bunun

yanında eğitsel ve ekonomik açıdan getirisi fazla olan gezilere giderek daha fazla ilgi gösteriliyor. Dünya Turizm Örgütü verilerine göre doğa turizmi, en hızlı büyüyen ve gelecek vadeden turizm sektörü olarak nitelendirilmektedir. Yakın geçmişte önemli sosyal, kültürel ve eğitsel tecrübelerin gerçekleşebileceği gezilere yönelik ilgi ve katılımlarda önemli artışların gözlemlendiği bu tür turizm etkinlikleri turizmcileri farklı kategoriler sunmaya yöneltmiştir. Bu bağlamda macera, kültürel, dini turizm, gastronomi, doğa gezileri, ornitoloji, tırmanma ve dağcılık gibi faaliyetler ön plana çıkmıştır.

En kapsamlı ve en çok tercih edilen alternatif turizm şekli olan ekoturizm, doğal ortama sorumluluk kapsamında yaban hayatı ve ekosistemleri koruma, turizmde sürdürülebilir bir yaklaşım sunma, doğayı ve yörenin kültürel yapısını koruma, insanların hayat şartlarını etkilememeyi de esas alır. Ekoturizm etkinliklerine katılanları doğal ortamı koruma çabalarına katkıda bulunmayı hedefler. Bu amaçlar doğrultusunda Ekoturizm, bir yandan doğayı ve farklı yerel kültürleri tanıtırken öte taraftan çevreyi koruyan ve çevre bilinci oluşturan, turizm faaliyetlerinin gerçekleştiği bölgenin yerli halkını da sosyo-ekonomik olarak sürece dâhil eden bir turizm anlayışıdır. Ekoturizm'in en öncelikli öğelerinden biri de tüm turizm etkinliklerinin yerli halk ile birlikte yürütülmesi, bölgenin kendine has özelliklerinin öne çıkartılarak ziyaretçilere sunulmasıdır. Genelde daha duyarlı ve eğitim yönünden daha nitelikli bir kitleye hitap eden Ekoturizm, kendisine has doğal ortamlarda, canlı türleri ve habitatlarla eğitsel ve etkileşimli bir ilişki sunma potansiyeline sahiptir (<http://cevreonline.com>).

Ülke ekonomilerine büyük katkılar sağlayan turizmin geleceği, ekoturizm kapsamındaki doğal zenginlikleri, modern hayatımızla barışık tutmaya bağlıdır. Modern hayatın bunalım, yorgunluk, stres gibi olumsuzlukları doğa ile baş-baş kalarak ruhu dinlendirmekle giderilebilir. Ekoturizm, turizmin özel bir türü olmaktan ziyade bilişsel gelişim veren bilgilendirici, eğitici bir turizm şeklidir. Ekoturizm etkinliklerine katılanlara aslında turist gözüyle bakılmaz. Onlar ziyaret ettikleri ortamın yerlileri tarafından konuk olarak kabul edilirler. Ayrıca Ekoturizmde nitelendirilen ekoturist, meraklı bir araştırmacı ve kâşiftir. Bu bakımdan ekoturist ziyaret ettiği yerin kültürünü, doğasını ve insanlarını keşfeder. Bundan dolayı turizm etkinliklerinde yürüyüş yapmak, bisiklete binmek, organik yemelerin lezzetini fark etmek, el sanatlarına ilgi göstermek, bir sosyal etkinliğe katılmak ve aynı zamanda çevreye zarar vermemek amacı vardır (<http://northcyprustur/ekoturizm nedir?>).

Doğal faaliyetler içermesi yanında, doğal ve kültürel değerleri koruması açısından da ekoturizm, her yönden oldukça faydalı turizm etkinliklerini kapsamaktadır. Bu bağlamda saygı, sevgi, duyarlılık ve sürdürülebilirlik ekoturizmin temel ilkeleridir. Bununla beraber ekoturizmde doğal ortam, doğal ve kültürel sürdürülebilirlik, eğitim ve yereldeki ekonomik yararlar da önemlidir (Yılmaz vd., 2004; Clifton ve Benson, 2006; Weaver, 1999; Polat ve Önder, 2006). Ekoturizmde insan kaynaklı çeşitli faktörlerin doğal ortama olumsuz etkileri de söz konusudur. Bir araştırma sonucunda bu faktörler ve doğal ortam üzerinde buldukları olumsuz etkiler şöyle tespit edilmiştir:

FAKTÖRLER	DOĞAYA OLAN ETKİSİ
Kalabalık	Çevresel stres, yaban hayatında davranış bozukluğu
Çevresel gelişim	Binalar görsel güzelliği bozar
Yol ve patikalar	Suyolları değişimi, hayvanlara geçiş zorluğu
Motorlu taşıtlar, botlar	Doğal ortamı bozma ve yaban hayatına rahatsızlık verme
Antisosyal aktivite	Doğal sesleri bozma
Çöpler	Görsel kirlilik, doğal hayatın atıklarla beslenmeye alışması
Vandalizm	Doğanın tahribi, doğal güzelliğin bozulması
Yanlış araç kullanma ve hız	Yaban alanlarının ve yaban hayatının olumsuz etkilenmesi
Hayvan beslenmesi	Davranış değişikliği ve beslenme bozukluğu
Hatıra eşya ve toplanması	Doğal değerlerin yitirilmesi
Enerji hatları	Vejetasyonun tahribi ve erozyon

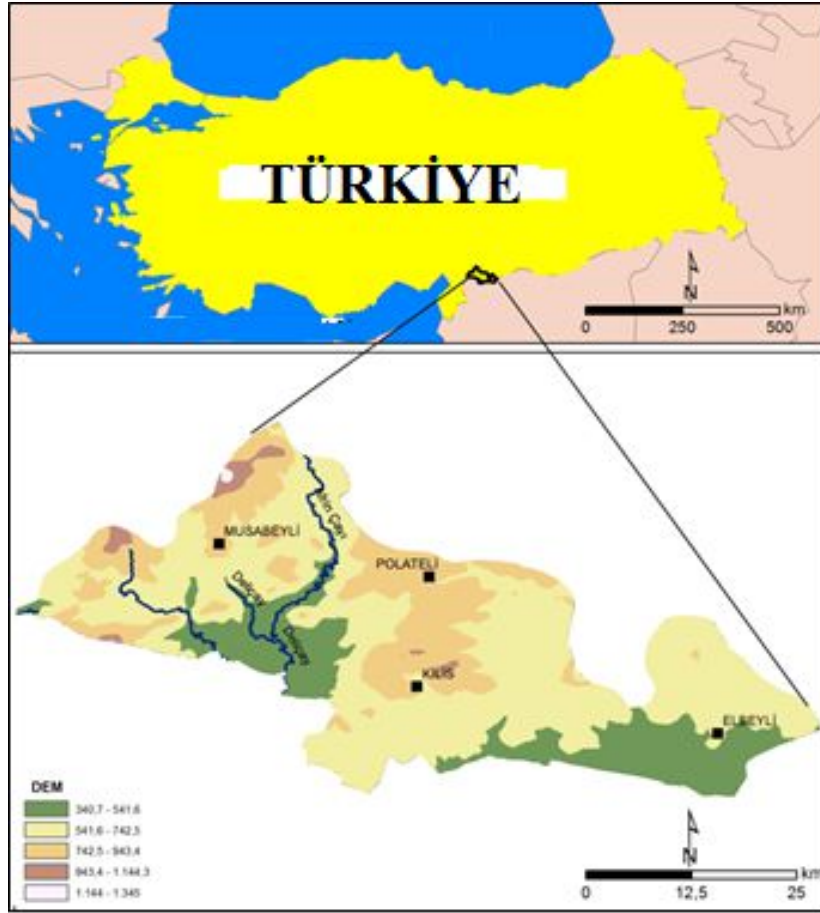
**Tablo 1. Ekoturizmin ve ekoturistlerin başlıca olumsuz etkileri
(Valentine S. 1992'den değiştirilerek).**

1.1. Çalışma Alanının Yeri ve Sınırları

Çalışma alanımız tarih ve kültür kenti Kilis, Güneydoğu Anadolu, Akdeniz Bölgeleri ile Suriye arasındaki sınırda yer almaktadır. Gaziantep Platosunun güneybatı kesiminde, Acar Dağı'nın güney eteklerinde yer alan Kilis, bağları, zeytinlikleri, Antep fıstığı ve tahıl ürünleriyle öne çıkan bir ilimizdir (Tarih ve Kültür Kenti Kilis: 3). Kilis, son yıllarda il olmuş, nüfusu 130 bin civarında ve nüfusundan fazla Suriyeli mülteci nüfusu barındırmaktadır. Nüfusu ve yüzölçümü itibarıyla en küçük illerimizden biridir. 1521 kilometrekarelik bir alana sahip olan Kilis'in kuzey ve doğusunda Gaziantep, batısında İslahiye İlçesi ve Sof Dağı, güneyinde Suriye yer almaktadır. Suriye ile olan sınır uzunluğu 111 km'dir. Ortalama 680 m yükseltideki toprakları 36.45 ve 37.45 kuzey enlemleri ile 36.45 ve 37.00 doğu boylamları arasında yer alır (Şekil 1).

Kilis, kısa bir süre önce Gaziantep'e bağlı, Suriye sınırda bir ilçe iken 1997'de il olmuştur. Kilis, yerleşme tarihinin MÖ 3000'lere dayandığı oldukça zengin turizm potansiyeline sahip bir ilimizdir. "Kilis" isminin "Cyrrhus" kelimesinden geldiği, bugün de "Kilis" olarak anıldığı bu sözcüğün "düz, perhahlanmış" manasına geldiği belirtilmektedir (Hitti, 2011, 292). Kilis'in coğrafi şartlarının yaşamaya oldukça elverişli olması, buralarda egemenlik süren güçlü devletlerin ilgisini çekmiş, Makedonyalı İskender, İran Kralı Dara (Daryüs) gibi ünlü kralların mücadeleleri bu alanlarda yoğunlaşmıştır (Cumhuriyet'in 75. Yılında Kilis, 26).

Acar Dağı'nın güney eteklerinde kurulan Kilis şehri, Mezopotamya'yı Gaziantep'e ve Akdeniz Bölgesini doğuya bağlayan yolların kavşak noktasında yer alır. Önemli sınır kapılarından biri olan Suriye sınırındaki Öncüpınar Sınır Kapısı, Ortadoğu ülkeleri ile ulaşımın önemli bir kısmını sağlamaktadır. Kilis Gaziantep'e 68, Kahramanmaraş'a 140, Osmaniye'ye 159, Şanlıurfa'ya 205, Adana'ya 246, Ankara'ya 732 ve İstanbul'a 1185 km uzaklıktadır. Yurtiçi ulaşımını kuzeyde 60 km'lik mesafedeki Gaziantep, batıda 140 km'lik Antakya ile İslahiye ve Nurdağı üzerinden sağlayan Kilis'in en önemli özelliği şaşırtıcı derecede kültürel ve tarihi eserler barındırmasıdır.

Şekil 1. Kilis İli Lokasyon Haritası.

1.2. Çalışmanın Amacı, Materyal ve Yöntem

Kilis'in ekoturizm potansiyeli ile ilgili akademik çalışma yok denecek kadar azdır. Bu yüzden bu çalışmanın, ekoturizm alanında yapılacak başka çalışmalara kaynak teşkil edeceği düşünülmektedir. Çalışmanın genel amacı, ekoturizm şeklini kısaca tanıttıktan sonra, göz ardı edilmemesi gereken ve geri dönüşü olmayan gelişim sürecinde çevre bilincinin gelişmesine katkıda bulunmaktır. Özelde ise Suriye sınırında yer almasından dolayı, sınırlı olanaklara sahip Kilis İl'inin Ekoturizm açısından potansiyelini değerlendirmek, güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koymak ve sürdürülebilir önerilerde bulunmaktır. Bu çalışmanın, ekoturizm alanında yapılacak olan planlamalarla bir yandan doğal ve kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması, öte yandan yöre halkına istihdam imkânları yaratması, dışarıya olan göçlerin kısmen de olsa önlenmesi ve Kilis İl'inin tanıtımına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma, betimsel bir metodoloji kullanılarak ele alınmıştır. Sahanın Ekoturizm potansiyelinin analizinde haritalardan, uydu verilerinden, resim ve arazi çalışmalarından faydalanılmıştır. Araştırmada Kilis ve yakın çevresinin CBS (Coğrafi Bilgi Sistemi) kullanılarak çeşitli haritalar oluşturulmuştur. Yörenin turizm potansiyelin değerlendirilmesinde avantajlı ve dezavantajlı yönleri belirlemek amacıyla SWOT analizine başvurulmuştur.

Araştırma alanında yapılan arazi gözlemleri ve literatürden edinilen bilgiler ışığında Kilis İl'inde ekoturizm faaliyetlerinin yapılabileceği yerler belirlenmiş, günübürlük ve daha uzun süreli rotaları gösteren haritalar hazırlanmıştır. Çalışma konusu ve çalışılan mekânla ilgili olarak, yöre halkıyla görüşülüp fikirleri alınmıştır. Kilis İl Müdürlükleri, Sanayi ve Ticaret Odası, Kilis Belediyesi gibi resmi kuruluşlardan temin

edilen rapor, broşür, resim, rehber vb. veriler toplanarak bu veriler ışığında, gerekli yorumlar, analiz ve çözümlenmeler yapılmıştır.

Araştırma önceden belirlenen konular esas alınıp özetlenmiş ve yorumlanan nitel betimsel analiz yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Bu yöntemle oluşturulan veriler, görüşme ve gözlem aşamalarında kullanılan araştırma sorularının cevaplandırılmasıyla konularına göre gruplandırılmıştır. Yine bu yöntemle ulaşılan bilgiler ve yorumlanan bulgular okuyucuların istifadesine arz edilmiştir. Böylece elde edilen veriler analiz edilip yorumlanmış, neden sonuç ilişkileri araştırılarak yörede ekoturizmin gelişimine hizmet edecek önemli sonuçlara varılmıştır. Dikkat çeken konular arasında bağ kurulup anlamlandırılması ve geleceğe yönelik tahminlerin yapılması, araştırmacıların yapmak istediği yorumlar bilimsel çalışmaların esasları arasında bulunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2000, 158).

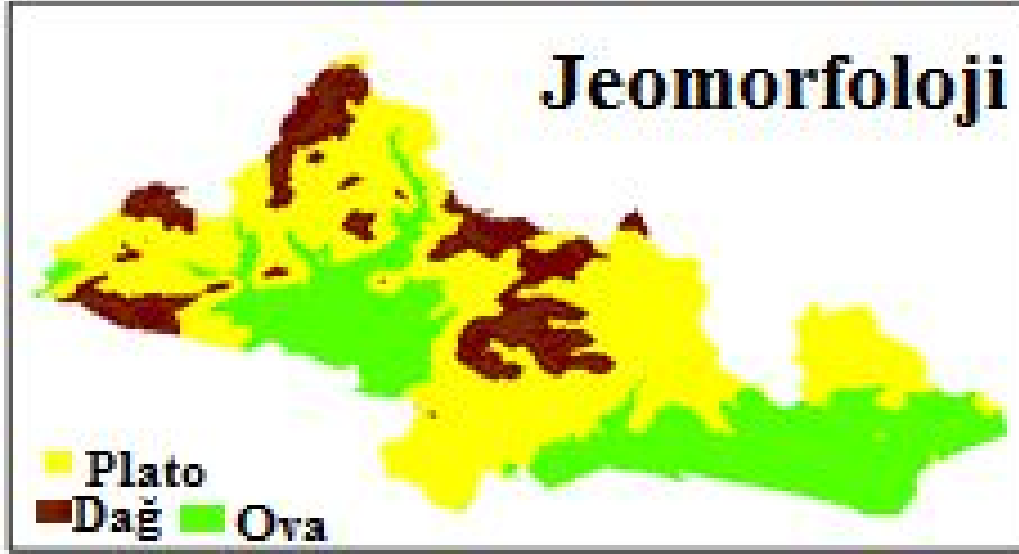
Çalışma alanında yapılan teknik gezilerle ve arazi gözlemleriyle Kilis İlinin ekoturizm potansiyeli ve çeşitli coğrafi özelliklerine dikkat çekilmiş, değişik yörelerden fotoğraflar alınmıştır. Yine araştırma alanının çeşitli alanlarda ve değişik ölçeklerdeki haritalarından ve uydu görüntülerinden faydalanılarak Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) aracılığıyla topografya, Jeomorfoloji, litoloji, eğim ve bitki örtüsü kapallık, arazi kullanımı ve bakı haritaları oluşturulmuştur (Şekil 2, 3, 4, 5, 6,).

2. Bulgular ve Tartışma

Günümüzde yeryüzünde modernizmin getirdiği yeni üretim ve tüketim şartları birçok alanda olduğu gibi insan çevre etkileşiminde de önemli problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu problemler küresel ölçekte olduğu gibi Türkiye’de de açık bir şekilde bütün etkileri ile gözlemlenebilmektedir (Çelik, 2016, 2). Sanayi faaliyetlerindeki artışlara paralel olarak artan nüfus, çarpık kentleşme ve sanayi ile doğal kaynakların ölçsüz kullanımı, çevre kirliliğinin en önemli nedenleri olarak sıralanmaktadır. Aşırı nüfus artışı ile çeşitli alanlarda tüketim artmakta, bu ölçsüz artış da beraberinde çevre kirliliğini getirmekte ve tabiatta var olan doğal kaynakların hızla tükenmesine yol açmaktadır. Üretim ve tüketimden kaynaklanan atıkların, gerekli önlemler alınmadan, doğaya rastgele terk edilmesiyle, kronikleşen bu sorun gün geçtikçe yaşam kalitesini düşürmekte ve sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır.

Özellikle kırsal alanlarda dikkat çeken alternatif turizm faaliyetlerini kırsal alanlar dışında da görmek mümkündür. Nüfus ve alan bakımından Türkiye’nin en küçük illeri arasında yer alan Kilis’te şaşırtıcı derecede zengin tarihi ve kültürel turizm değerleri yanında önemli doğal turizm değerleri de yer almaktadır. Akarsu, baraj ve göletler, dağcılık, yer şekilleri, mağaralar, av alanları, barajlar ve göletler, foto safari, spor, botanik, çiftlik turizmi, inanç turizmi, eski kervan yolları, kuş gözlemciliği, yayla turizmi, Resul Osman Dağı, Söğütlüdere ve Akpınar Rekreatyon alanları, Hisar Çamlığı Tabiat Parkı, anıt ağaçlar bunların başlıcalarıdır.

Kilis ili arazileri büyük bir oranda düzlüklerle kaplıdır. Bu araziler, ilin kuzey ve kuzey batısında yer alan engebeli topografyaya sahip Kartal (Soft) Dağından itibaren Suriye sınırlarına doğru kademe kademe alçalmaktadır. İl sınırlarında yer alan Kurt, Darmık, Hazal, Kefiz, Koruca, Arap Dede ve Büyük Dağ dağları en önemli yükseltilerdir. Kilis’te ovalık yerler (düzlükler) yaklaşık 230 km²’lik bir alan kaplamaktadır (Şekil: 2). Arazi yapısı ise büyük oranda bazalt ve kalkerlerle (kireç taşı) kaplı olup daha küçük oranlarda serpantin, marn ve alüvyon tabakalarıyla örtülmüştür (Şekil: 3).

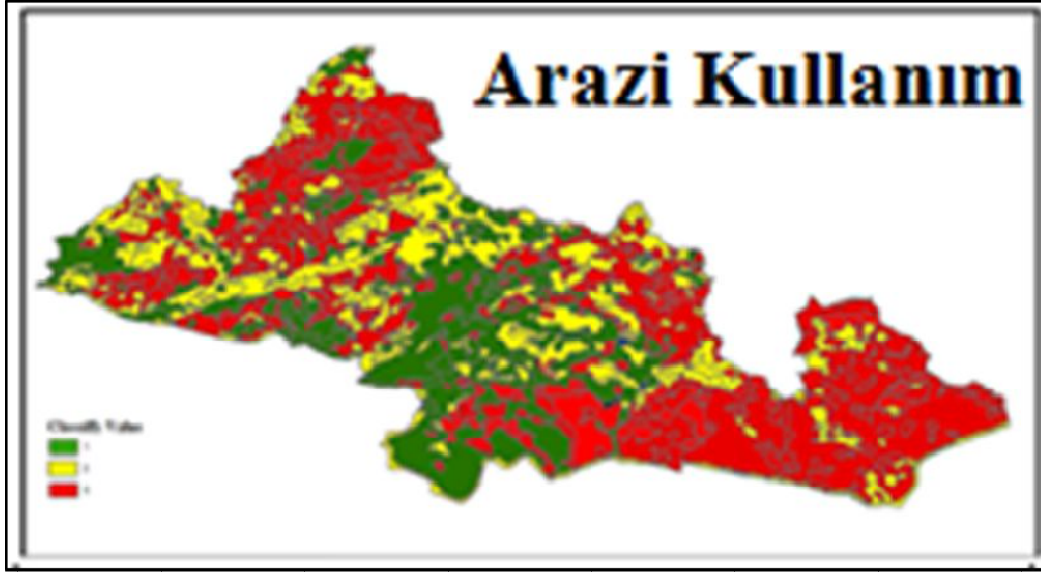

Şekil 2: Kilis İlinin Jeomorfoloji Haritası

Havza genişliği ve aktığı su miktarı bakımından Kilis'in en önemli akarsuyu Afrin Çayıdır. Havza, ekoturizm açısından olduğu gibi içinde barındırdığı muhteşem Ravanda Kalesi ve Roma döneminden kaldığı tahmin edilen iki katlı su kemeri, etrafındaki kırsal yerleşmeler ve rekreasyon alanları gibi tarihi ve kültürel turizm varlıklarıyla da önemli bir turizm alanıdır. Gaziantep'in kuzeybatısındaki Külecik Dağından doğan Afrin Çayı, Musabeyli ilçe sınırları içinde vadi tabanını genişleterek, Kilis'in batısında Suriye sınırlarına girer. Kilis İli sınırlarında 70 km bir uzunluğa sahip bu akarsu Bakırcan Deresi ve Karadere'nin birleştiği yerde Kara Afrin adını alır. Sabun Suyu (50 km), Balık suyu (45 km) ve Sinnep Suyu (30 km) ilin diğer akarsularıdır. Söz konusu akarsular üzerinde irili ufaklı birkaç tane gölet yapılmıştır. Sinnep Suyu üzerinde yapılan Seve Barajı, göletler ve akarsular amatör balıkçılık ve rekreasyon amaçlı olarak kullanılırlar.

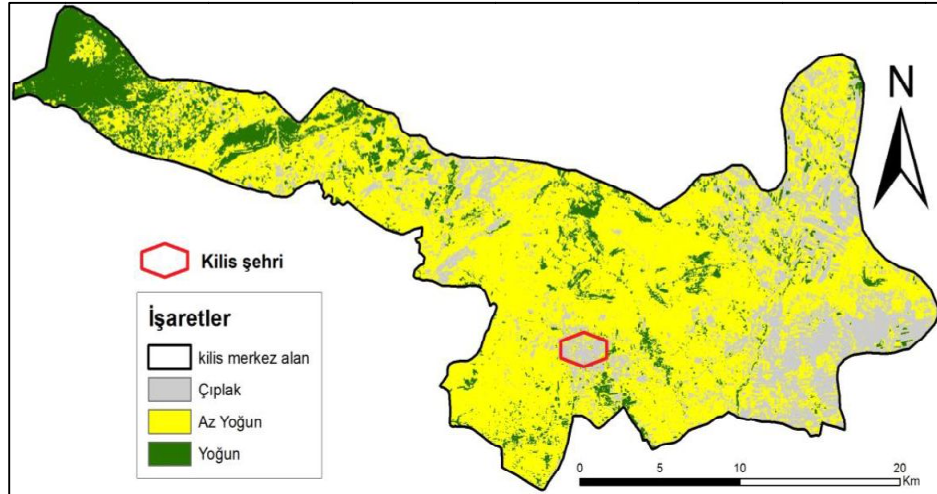
Kilis iklim bakımından ideal özelliklere sahip yörelerimizden biridir. Akdeniz iklimi ile karasal iklimin geçiş sahasında, Akdeniz iklim özelliklerinin daha baskın olduğu bir konumda yer alır. Yıllık ortalama sıcaklıklar 17 derecenin, yağış miktarı ise 500 mm'nin üzerindedir. Kış soğuklarının fazla üşütmediği, yaz sıcaklarının ise bunaltmadığı iklim özelliklerine sahiptir. Ayrıca güneşli gün sayısının tavan yaptığı yerlerden biridir. Bu özellikleriyle in gelişmesi açısından elverişli şartlar taşıyan bir ilimizdir.

Geçiş ikliminin etkisi bitki örtüsüne de yansımaktadır. Yörede hem Akdeniz hem de karasal iklimin bitki örtülerine sıkça rastlanır. İlin arazi kullanım oranlarına bakıldığında bitki örtüsü zenginliği hemen dikkat çeker. Kilis arazisinin % 68'i tarım, % 13'ü orman ve koru alanları, % 8'i çayır ve meralar, % 11'i ise yararlanılmayan alanlar oluşturur (Şekil: 4).

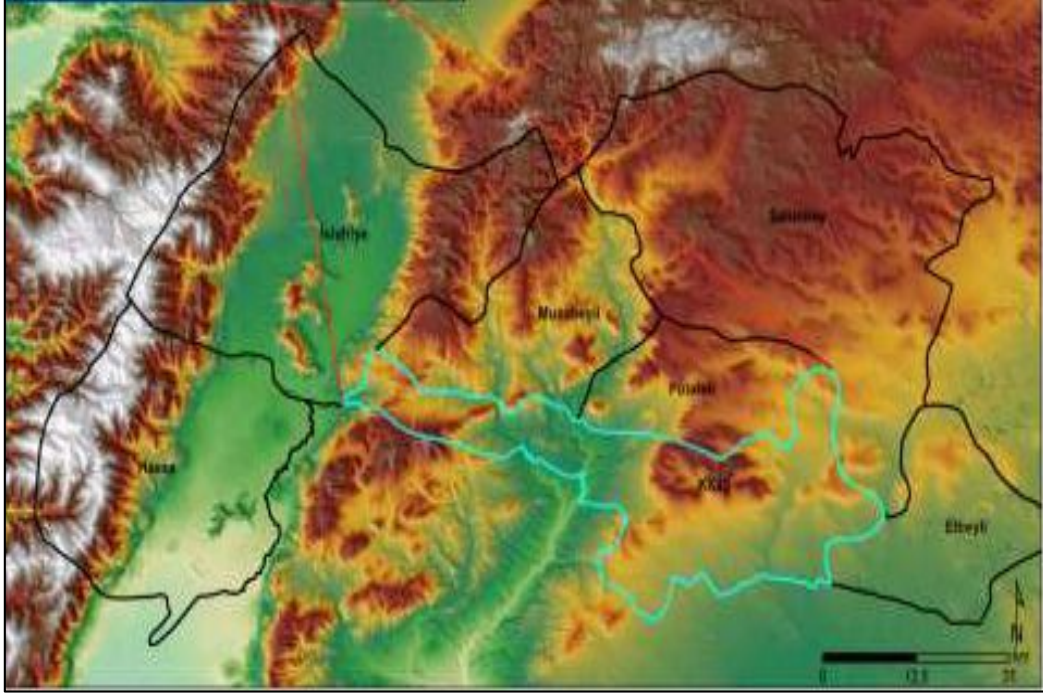
Şekil 3: Kilis İlinin Arazi Kullanım Haritası

Yörede maki ve step vejetasyonu yaygındır. Çeşitli maki ve ardıç türleri, kızılçamlar, servi, çınar, yabani meyve ağaçları ve çeşitli çam türleri yaygındır. Belenözü (Ravanda) Köyünde 4 çınar, 1 çam; Duruca Köyünde 1 çınar ve il merkezinde 1 çınar olmak üzere toplam 7 tane ağaç 'doğal anıt' olarak tescil edilmiştir. Söz konusu türler ekoturizm açısından önem arz etmektedirler. İl arazilerinin büyük bir kısmı bağ, bahçe Antep fıstığı ve zeytinliklerle kaplıdır. Kilis'te doğal bitki örtüsü dışında yararlı antropojen etkiler çerçevesinde oluşturulan yeşil kuşaklar ekoturizm açısından kaydedilmesi gereken olumlu gelişmelerdir.

Şekil 4: Kilis Merkez İlçesi Bitki Örtüsü Haritası.

İlin kuzey ve batı kesimlerindeki yüksek ve engebeli arazi bitki örtüsü bakımından nispeten zengin olup jeolojik oluşumlardan bazalt ve kalkerlerle kaplıdır (Şekil: 5-6). Dağlık ve ormanlık alanlar yaban hayatı bakımından zengindir. Buralarda kurt, çakal, tilki, tavşan, karga, keklik, kuyruksüren, yaban domuzu, bildircin, üveyik, ördek, kaz, su çulluğu, bağirtlak, kıl kıvrık ve kaya güvercini gibi türler görülebilir.

Şekil 5: Çalışma Alanı ve Yakın Çevresinin Sayısal Yükselti Modeli Haritası.

Kilis çevresindeki doğal vejetasyon kuşağının antropojen etkilerle tahrip edildiği, yakın geçmişte çekilmiş fotoğraflar ve şehre yakın alanlarda yapılan gözlemlerle rahatlıkla fark edilebilir. Söz konusu gözlemlere dayanılarak yakın sayılabilecek bir geçmişe göre günümüzdeki ekoturizm alanlarının önemli derecede tahrip edildiği rahatlıkla söylenebilir. Bunun yanında insan eliyle oluşturulmuş Karataş (Cumhuriyet) Parkı, Akpınar, Söğütlüdere, Kuru Kastel, Hisar Çamlığı, Şeyh Muhammed Bedevi, Jandarma ve Hatay yolu güzergahında yeşil alanlar gününbirlik olarak kullanılan birer rekreasyon alanlarıdır.

Kilis'in kuzeybatısında ve il merkezine 28 km mesafede, Belenözü köyü yakınlarında, Afrin Çayı'nın doğusunda Ravanda Kalesi yer almaktadır. Tüm Afrin Vadisi'ni kontrol eden kale, Afrin Vadisi, anıt ağaçları, etrafındaki engebeli topografyası ve kırsal yerleşme alanları, zengin bitki popülasyonu, geniş görüş açısı ve yüksekçe bir tepenin üzerindeki konumu ile hem doğal hem de tarihi ve kültürel alanda çok önemli bir turizm varlığı olarak dikkat çekmektedir (Şekil 6).

Şekil 6: Ravanda Kalesi ve Anıt Ağaç

Kilis'in güneybatısındaki bir tepede yer alan ve Şeyh Muhammed Bedevi adında, Kilis'in fethi sırasında burada şehit düşen sahabe olduğuna inanılan bir türbe vardır. Bu türbenin çevresi düzenlenmiş olup türbenin yanında büyük bir cami ve ziyaretçiler için sosyal tesisler yapılmıştır. Türbe ve çevresi, şehre hakim bir tepede olup şehrin panoramik olarak seyredildiği bir rekreasyon alanıdır. Suriye sınırlarının ve Öncüpınar Sınır Kapısı'nın gözlendiği bir yerdir. Yazın rekreasyon alanı olarak kullanılan mekan, Kilis'te en çok ziyaret edilen yerlerden biridir.

Kilis-Gaziantep karayolunun 5. Km'sinde, 1 km güneyde yer alan Oylum Köyü'ndeki Oylum höyük, Mezopotamya'nın en büyük höyükleri arasındadır. Yapılan arkeolojik kazılar sonucu 5500 yıllık geçmişe sahip olduğu anlaşılan höyük, stratejik konumu, Akpınar Deresi kenarında ve geniş tarım alanlarının ortasında yer alan höyük diğer önemli turizm varlıklarından biridir.

Kilis'in kuzeyinde yükselen Resul Osman (Acar Dağı) nispeten alçak (600 m) Kilis Ovasına göre 950 m'yi bulan yükseltisi ve üzerinde yer alan çeşitli maki ve çam türleri ile doğal bir rekreasyon alanıdır. Dağ, Suriye düzlükleri, Öncüpınar Sınır Kapısı ve Kilis Şehrinin panoramik görüntüsünün seyredildiği bir konuma sahiptir. Son yıllarda burada yapılan tesislerle cazibesi daha da artmış, yazın insanların yoğun olarak ziyaret ettiği bir seyr ve dinlenme alanı haline gelmiştir.

3. Öneriler

Kilis'te doğal, tarihi ve kültürel varlıklar turizm alanında önemli potansiyeller sunmaktadır. Sanılanın ötesinde önemli bir turizm potansiyeline sahip Kilis ilinde turizmin gelişmesi için daha fazla bilimsel araştırmalara ihtiyaç vardır. Ayrıca turizm konusunda Kilis'le ilgili olarak bugüne kadar yapılmış olan bilimsel çalışma ve her türlü yayınlardan geniş kapsamlı bir şekilde faydalanılarak turizm potansiyeli, planlama ve bu potansiyelden gereği gibi yararlanmanın önündeki engeller kaldırılmalıdır. Bunun beraber Kilis'te turizmin var olan potansiyeli bağlamında olması gereken seviyeye ulaşması için faaliyette bulunan yerel yönetimler, resmi ve sivil toplum kuruluşların görüş ve önerileri göz önünde bulundurulmalıdır. Doğal, tarihi ve kültürel mekânlar korundukları sürece ve yeterince değerlendirildikleri oranda uluslararası turizm pazarında önem kazanacaklardır. Ekoturizm yörelerinde arazi kullanımı, planlaması ve altyapı kararlarının hem yerel yönetimler hem de merkezi kuruluşlar tarafından doğru olarak belirlenmemesi altyapı hizmetlerinde kapasite üstü zorlamalara, doğal turizm değerlerinin bozulması ve ortadan kalkma tehlikesinin belirmesine sebep olmaktadır. (Yılmaz vd, 2004).

Kilis'te yer alan oldukça zengin doğal, tarihi ve kültürel değerlerin korunması ve turizme hizmet etmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır. Özellikle doğa yürüyüşü, dağ bisikleti, rafting, motocross, mağaracılık, kaya tırmanışı, offroad, su kayağı, atlı doğa gezintisi, ornitoloji, yaban hayatı gözlemele gibi etkinliklere uygun ortamlar mevcuttur. Bu etkinliklerin mekan seçimi ve düzenlemelerinde uzman görüşlerine baş vurularak uygulamalar bu doğrultuda gerçekleştirilmelidir. Kilis'in doğal turizm potansiyelini ortaya çıkarmak ve geliştirmek amacıyla Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından hazırlanan Tabiat Turizmi Master Planı ve Tabiat Turizmi Eylem Planı, ağaçlandırma, meteorolojik gözlem istasyonları gibi çalışmalar devam etmeli, aksayan yönleri düzeltilmeli, bu çalışmalar uygulamaya yönelik olmalıdır.

Kilis'in doğal turizm alanlarının canlandırılması ve turizm faaliyetlerine daha geniş kapsamda hizmet vermesi amacıyla yürüyüş rotalarının tespit edilmesi ve yürüyüş platformlarının oluşturulması ile birlikte tanıtıcı işaretlenme sisteminin de bitirilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda Kilis'te turizmin gelişmesine yönelik olarak özel sektör faaliyetlerini de teşvik edici çalışmalar içine girilmelidir.

Kilis'in ekoturizm potansiyelinin geliştirilmesini kolaylaştıran etmenler ve bu gelişimin önündeki engeller şu şekilde tespit edilmiştir (Tablo 2).

	Faktörler
Güçlü Yönler (S)	SWOT analizine ilişkin maddeler
	Kilis'in kuzey batı kesimindeki derin vadilerde ve Resulosman Dağı'nda dağ yürüyüşü imkânı
	Peyzaj güzelliği/fotosafari
	Doğa içinde doğa ile uyumlu gezi rotaları
	Tarihi eserler, sit alanları
	Doğal (bozulmamış) güzellikler
	Köy pazarları ile organik ürünlere ulaşma imkânı
	Jeolojik ve jeomorfolojik oluşumların varlığı
	Çeşitli dönemlere ait tarihi eserler
	Temiz hava
	Eko turizmin öneminin artması
	Yöre insanların konukseverliği
	Kilis'te üniversitenin varlığı
	Ekoturizmin sürekli (senenin tamamında)gerçekleşebilen bir turizm türü olması
	Gaziantep ve Hatay gibi büyük nüfus içeren kentlere olan yakınlık
	Zayıf Yönler (W)
Su sporları ve rafting yapma imkanlarının sınırlı oluşu.	
Yerli halkın ekoturizm faaliyetlerine fazla ilgi duymaması	
Ekoturizme yönelik alt yapı, ticari, eğitim, tanıtım ve organizasyon gibi faaliyetlerinin yetersizliği	
Konaklama tesislerinin miktar ve hizmet kalitesinin yetersiz olması	
Kilis'in jeomorfolojik oluşumlarının tanıtım eksikliği	
Turizmde kalifiye eleman eksikliği	
Ekoturizm bilincinin yeterince gelişmemiş olması	
Ekoturizmde devlet teşviklerinden yeterince yararlanamama	
Kilis'in dışarıya göç vermesi	

Tablo 2. Kilis'te turizm imkânlarının SWOT analizi tablosu.

Yörede turizmin hak ettiği yeri alması için tanıtım, konaklama, alt yapı, eğitim, organizasyon çalışmaları yanında dinlenme, eğlenme ve öğrenme faaliyetlerine yönelik rekreasyon alanlarının sayısı artırılabilir. Kilis'te yaygın olarak yetiştirilen zeytin, üzüm, fıstık gibi yöresel ürünler ve doğa sporlarına uygun alanlar bulunmaktadır. Bu ürünlerin hasat dönemlerinde düzenlenecek olan festivaller ve sportif faaliyetler yörenin tanıtımı ve ekonomik gelişmesi üzerinde önemli olumlu etkiler bırakacaktır. Önemi büyük olan bu faaliyetlerin planlamalarına yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Kilis'teki zengin doğal, tarihi ve kültürel değerler titizlikle korunarak ulaşım, konaklama, organizasyon ve tanıtım alanlarında yeni imkanlar oluşturulmalı yerli halk ve ziyaretçi kitleleri bilgilendirilmelidir. Böylece yapılacak planlı ve bilinçli çalışmalar yörede turizmin gelişmesinde oldukça etkili olacaktır.

Sonuç

Turizm planlamaları ve bu planlamalar doğrultusunda yapılan çalışmalarla canlandırılan turizm faaliyetleri, önemli turistik rezervlere sahip olan gelişmekte olan yörelerin refah ve kalkınması yolunda önemli fırsatlar olarak değerlendirilmelidir. Turizm planlamaları ayrıca senenin belli zamanlarında yoğunlaşan turistik faaliyetlerin senenin tamamına dengeli bir şekilde yayılması yanında, ülkenin her köşesine yayılmasında da önemli rol oynayabilirler. Planlamalar, en ücra köşelerde yer alan ve yeterince bilinmeyen turizm potansiyeli yüksek değerlerin turizme kazandırılmasına ve ülke ekonomisine katkıda bulunarak turizm pazarının büyümesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca iyi etüd edilmiş ciddi planlamalar, doğal ve kültürel turizm değerlerinin korunmasına, ülke ve dünya çapında tanınmasına sebep olabilirler.

Türkiye doğal, tarihi ve kültürel açıdan dünyanın sayılı zengin turizm potansiyeline sahip ülkelerinden biridir. Ekonomik yönden cari açığın kapatılmasında önemli payı bulunan turizmdeki bu zenginlik ülke için büyük bir şanstır. Bu potansiyeli bilinçsizce kullanmak çevre felaketlerine sebep olabileceği gibi bu değerlerin elden gitmesine de yol açar. Bu tehlike acilen fark edilip kalıcı önlemler alınmalı, özellikle ekoturizm faaliyetlerinde doğal çevreyi titizlikle koruyucu yöntemler benimsenmelidir. Türkiye'nin birçok yöresinde doğa hala bakirliğini korumaktadır. Özellikle relikt ve endemik türler, flora ve fauna konusunda dünyada eşine az rastlanır bir zenginlik vardır. Kilis ilimiz de bu alanlardan biridir. Kilis'in doğal turizm değerlerine oldukça zengin bir potansiyel teşkil eden sosyal, kültürel ve tarihi değerleri de eklenince adeta bir turizm cenneti olduğu söylenebilir.

Kısa sayılabilecek bir geçmişte Gaziantep'e bağlı, Suriye sınırında bir ilçe olan Kilis, 1997 yılında il olmuş nüfus ve yüzölçümü bakımından küçük illerimizden biri olmasına rağmen gerçekten şaşırtıcı derecede zengin bir turizm potansiyeline sahiptir. Kilis'te çok zengin sayılabilecek tarihi ve kültürel turizm değerleri ile hatırı sayılabilecek doğal turizm değerleri mevcuttur. Ancak bu varlıkların gereği gibi turizme açılmasında etkili olan tanıtım, ulaşım, eğitim, alt yapı tesisleri ve organizasyon gibi alanlarda ciddi yetersizlikler söz konusudur. Kilis'in aktif ekoturizm faaliyetlerine adeta kapalı olduğu için mesela dağ ve vadiler için koşu ve yürüme güzergâhları, yürüyüş platformları ile bilgilendirici ve yönlendirici işaret ve levhalar bulunmamaktadır. Çalışma alanında yapılan gözlemler sonucunda, ekoturizm faaliyetlerine hizmet edecek muhtemel uygun alanlar ve yeni rotaların haritaları oluşturulmalıdır. Akarsu ve baraj gölleri ve göletlerde su sporları için ilk adımlar atılabilir. Kilis turizm alanında eksik kalan tanıtım faaliyetlerini geniş bir alana yaydıkça yörede turizm planlaması yapma gereği ortaya çıkacaktır. Eğitim ve tanıtım faaliyetlerinin artması ile Kilis'te ekoturizm faaliyetleri de ivme kazanacaktır.

Ülke genelinde olduğu gibi Kilis'te de gün geçtikçe doğal alanlar uygunsuz yapılaşma başta olmak üzere olumsuz antropojen etkilerle bozulmakta, tahrip edilmektedir. Hükümetler, yerel yönetimler daha radikal kararlar almalı; sivil toplum ve basın yayın kuruluşları bu konuda daha duyarlı olmalıdırlar. Ekolojik ortam gittikçe bozulmakta, doğadan uzaklaşan insan yaşamı gün geçtikçe zorlaşmaktadır. İşin edebiyatını yapmak yerine uygulamaya yönelik ciddi tedbirler alınmalıdır.

Ekoturizmde, yerel halkın turizm faaliyetlerine katılmasının önündeki engeller kaldırılmalıdır. Ekoturizm faaliyetlerine katılacaklar el sanatları, eğlence, yemek kültürü ve geleneksel yaşam tarzları gibi yöresel özellikleriyle ortama renk katacaklardır. Yerel katılım sadece ekonomik gelir sağlama açısından değil, kültürel ve ekoturizmin sürdürülebilirliği yönünden de düşünülmeli ve planlamalar bu hususlar da göz önünde bulundurularak yapılmalıdır.

Kısaca belirtmek gerekirse; Kilis ili çok zengin sosyal, kültürel, tarihi ve doğal turizm potansiyeline sahip illerimizden biridir. Bu potansiyelin farkına varılmalı titizlikle korunmalı, yeterince tanıtılmalı, isabetli planlamalar yapıp kaynaklar verimli bir şekilde değerlendirilmelidir. Bu sayede il ve ülke ekonomisi, bacasız sanayi olarak nitelendirilen turizm gelirlerinden daha fazla pay sahibi olacaktır.

KAYNAKÇA

- Altıparmak, M. (2002). Turizmin Çeşitlendirilmesi, Sürdürülebilir Turizm ve Planlama. II. Turizm Şurası, pp. 275, Antalya.
- Arslan, Y. (2005). Erdek ve Çevresinin Ekoturizm Açısından Değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, 13, 30-5.
- Avcı, M. (2005). Çeşitlilik ve Endemizm Açısından Türkiye'nin Bitki Örtüsü. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, 13, 27-55.
- Clifton, J., Benson, A. (2006). Planning for Sustainable Ecotourism: The Case for Research Ecotourism in Developing Country Destinations. *Journal of Sustainable Tourism*, 14, 3, 238-254.
- Çelik, S. 2016. *Çevre Kirliliği ve Kültürel Mirasın Yol Olma Tehlikesi Bağlamında Kilis Örneği*. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Çevre Sorunları Sempozyum ve Çalıştayı Kitabı, 191-202, Diyarbakır.
- Çelik, S. 2017. Alternatif Turizm. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, Cilt: 11, Sayı: 56, 193-204.
- Çelik, S. 2018. Kilis'te Alternatif Turizm. *Uluslararası Mercidabık'tan Günümüze 500 Yılda Ortadoğu Sempozyumu*, Kilis.
- Çoban, A. ve Aydmözü, D. (2016). Ilıca Şelalesi (Kastamonu-Pınarbaşı), *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 11/18 Fall 2016, p. 43-56, ISSN: 1308-2140.
- Deniz, M. (2016). Kayaagıl Köyünde (Uşak) Turizmin Etkileri Üzerine Yerel Halkın Turizm Algısı. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 11/18 Fall 2016, p. 57-78, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9993>, Ankara.
- Doğaner, S. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

- Emekli, G. (2006). Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 15, 51-59.
- Erdoğan, N., Yağcı, Ö. (2012). Sürdürülebilirlik Bağlamında Ekoturizmin Sosyal, Ekonomik ve Çevresel Etkiler Bakımından Değerlendirilmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi, Orman Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-14.
- İlhan, A., Çelik, M.A., Gülersoy, A.E. ve Gümüş, N. (2017). Cehennem Deresi Kanyonu'nun (Ardanuç, Artvin) Doğa Turizmi Potansiyelinin SWOT Analizi İle Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, Sayı: 54, Cilt:10, s. 468-478.
- Soykan, F. (2003). Kırsal Turizm ve Türkiye Turizmi İçin Önemi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 12, 1-11.
- Surat, H., Yılmaz, H., ve Surat, B.Z. (2015), Yusufeli ve Yakın Çevresinin Ekoturizm Kullanım Potansiyeli Üzerine Bir Araştırma. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20 (4), 61-88. DOI: 10.17295/dcd.16802.
- Şengün, T. ve Tonbul, S. (2005). "Ölbe Kanyonu ile Deve Mağarası'nın (Harput- Elazığ) Jeomorfolojik Özellikleri Oluşumu ve Turistik Potansiyeli. *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları (DAUM) Dergisi*, 4 (2), 10-16.
- Wallace ve Pierce, (1996). Ecotourism from a Conceptual Perspective, an Extended Definition of a Unique Tourism Form. *International Journal Of Tourism Research*, Int. J. Tourism Res. 2, 189-202 (2000).
- Weaver, D.B., (1999). "Magnitude of Ecotourism in Costa Rica and Kenya." *Annals of Tourism Research*, 26 (4), 792-816.
- Yeşiltaş, M., Çeken, H. ve Öztürk, İ (2009). Karadeniz Bölgesindeki Turizm Olanaklarının SWOT Analizi İle Değerlendirilmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 250-269.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2000). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yılmaz, E., Ok, K. ve Okan, T. (2004). Ekoturizm Planlamasında Katılımcı Yaklaşımla Etkinlik Seçimi: Cehennemdere Vadisi Örneği. *Çevre ve Orman Bakanlığı Yayınları*, Yayın No: 237.
- Kaypak, Ş. (2012). Ekolojik Turizm ve Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14 (22), 11-29. .
- Lourens, M. (2007). Route Tourism: A roadmap for Successful Destinations and Local Economic Development. *Development Southern Africa*, 24(3), 475-489.
- Meyer, D. (2004). *Tourism routes and gateways: key issues for the development of tourism and gateways and their potential for pro-poor tourism*. London: Overseas Development Institute.
- Özgen, N. (2010), Doğu Anadolu Bölgesi'nin Doğal Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi ve Planlamaya Yönelik Öneriler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7, 2, 1407-1438.
- Özgüç, N. (1998). *Turizm Coğrafyası: Özellikler-Bölgeler*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Polat, A.T. ve Önder, S. (2006). Karapınar İlçesi ve Yakın Çevresi Peyzaj özelliklerinin Ekoturizm Kullanımları Yönünden Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 20 (40), 53-64, Konya.
- Mehmet Ali Çelik ve Selahattin Çelik. Kilis İli'nin Arazi Kullanımının Zamansal Değişiminde (1985-2015) ve Ekolojik Planlanmasında Çeşitli Uzaktan Algılama Tekniklerinin Doğruluğunun ve Verimliliğinin Analizi Sonuç Raporu. 2018 BAP Projesi, Kilis. info@ekoturizmdernegi.org
<http://cevreonline.com/ekoturizm>.
<http://northcyprustur.ru/tr/177.html> ekoturizm nedir?.
www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9955>, Ankara-Turkey.